

leginkább a mintául választott HOFFMANN-féle névelemzési modelltől. Sajátos szemlélettel összevonja ugyanis annak az új nevek létrehozására szolgáló szintagmatikus és morfológiai szerkesztési eseteit az egyes denotátumok már meglévő, saját neveinek a szerkezeti változásaival. Tágabban értelmezi a jelentéshasadás fogalmát, és a névvé válás legáltalánosabb módjának tekintve a nem tulajdonnévi előzményűek (*Nagy, Erős* stb.) igen tág körére vonatkoztatja. A funkcionális-szemantikai kategóriáival összevetve ez azt jelenti, hogy az efféle egyrészes, S funkciójú elemek jelentéshasadással keletkeztek (a HOFFMANN-féle modell szerint az utóbbi mindig F funkciót eredményez).

A megkülönböztető nevek keletkezési módjának pontosabb megítélésében lényeges lehet például annak ismerete, hogy önmagukban használták-e őket vagy valamely egyéb személynév-fajtával (keresztnévvel, becenévvel) együtt. Az újabb korok ragadványneveihez hasonlóan valószínűsíthetjük, hogy N. FODOR JÁNOS névkorpuszában is nagy számban lehetnek metonimikus és metaforikus névalkotással létrejött családnévelőzmények. Ezeket (a ragadványnevekhez hasonlóan) feltehetőleg többnyire önmagukban (tehát nem névszerkezetben) használták a népi említésekben és szólításokban, s valóban S funkciójúak voltak.

Kérdéses a *-fi(a)* nyelvi elemet tartalmazó megkülönböztető neveknek mind a keletkezési módja, mind a funkcionális szerkezete. E köznevünk a korai magyar megkülönböztető nevek kialakulásakor még önálló szóként válhatott a kétrészes nevek alaprészévé, és F szerepű lehetett.

5. A kötet negyedik fő fejezete a Felső-Tisza-vidék kései ómagyar kori keresztneveit mutatja be. Ezekről a szerző azt tudja megállapítani, hogy sem a férfi-, sem a női nevek állományában, mennyiségi mutatóiban, használati gyakoriságában nincs lényeges eltérés a megelőző korokétól és más vidékekétől. Az adatok alapján az ómagyar korban a magyar keresztnévadásban még nem volt jellemző a névörökítés.

A kötetet egy angol nyelvű összefoglalás, a bőséges hivatkozott szakirodalom, az ábrák és a táblázatok jegyzéke, végül a tárgymutató zárja.

6. N. FODOR JÁNOSnak a kései ómagyar kori magyar személynévek vizsgálatáról készített kötetét áttekintve megállapíthatjuk, hogy az nagyban hozzájárul az adott időszak magyar személynévadásának és névhasználatának az alaposabb megismeréséhez. A Felső-Tisza-vidék névanyagának elemzése az egész magyar nyelvterületre általánosítható következtetések levonására is alkalmas. Névelemző modellje további apróbb finomításokkal alapul szolgál majd számos újabb, a régi magyar személynévadásra irányuló kutatásnak.

BÍRÓ FERENC

**VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA: A GYŐR
VÁRMEGYEI ÚJVÁROS XVIII. SZÁZADI SZEMÉLYNEVEI
Magyar Névtani Értekezések 5. Budapest, 2011. 283 lap**

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA lendületes névtani munkássága, melynek számos eredménye korábban a „Történeti személynévek a Rábaközben (1690–1895)” (Győr, 2006) című kötetben, valamint annak „18–19. századi személynévek a Rábaközben”

(Budapest, 2007) című adattárában látott napvilágot, most újabb egységes terület feldolgozásával gyarapodott. A 18. században is folytatódó erős népességmozgásnak kitett Újváros (a korabeli Győr elővárosa) névanyagának elemzése tehát nem előzmény nélküli: főbb vonalaiban kapcsolódik a szerző évek óta folyó nyugat-magyarországi névtudományi kutatásaihoz.

A bevezető fejezet (7–19) felvázolja a vizsgált korszak tágabb értelemben vett történelmi eseményeit, majd dióhéjban a személynévkutatás általános történeti folyamatát mutatja be, valamint a kutatás helyszínét, a 16. században kialakult Újvárost. A vizsgálat alapjául szolgáló források különböző típusúak: három összeírás, valamint egyházi anyakönyvek. Ennélfogva a bennük fellelhető névanyag jellege eltérő, így alkalmazásuk mindig a kutatás céljához igazodik. A szerző a családneveket és a keresztnéveket vizsgálja nagyobb részletességgel, az egyéb névtípusok bemutatásától kellő mennyiségű adat hiányában eltekint. A kifejtett névtípusok elemzése viszont alapos, az elemzési lehetőségek gazdag táráat kínálja.

Az első átfogó fejezet a családnevekről szól (20–115). A *családnév* mint műszó értelmezésében a szerző osztja HAJDÚ MIHÁLY véleményét: „az egyedítésen és a közösséghez tartozáson túl [...] egész családot jelöl és öröklődik” (21). A nevek mennyiségi vizsgálatának alapjául egy század eleji (1703) telekkönyvi összeírás, egy század közepéről (1750/1751) származó, valamint az ismert, század végének tekinthető, II. József utasítására készült 1787-es összeírás szolgál. Noha az Újváros személynéveinek vizsgálatára kiválasztott egy évszázadnyi időegység szűknek tűnhet, mégis van létjogosultsága, mivel a szerző szerint a térség magyar családneveinek megszilárdulása éppen erre az időszakra tehető. Így VARGA JÓZSEFNÉ az újratelepítések utáni mozzanatot ragadja meg, ezáltal a kötet nélkülözhetetlen bázissá, kiindulóponttá válik az újabb kutatások számára is.

A családnevek bemutatásában a nevek gyakoriságának a vizsgálata, a nyelvi eredet szerinti, a jelentéstani, a morfológiai, illetve a szociolingvisztikai szempontú elemzés kap helyet; ezt követi egy módszertani rész, mely a nevek célirányos gyűjtésének lehetőségeit mutatja be a források hasznossága és a belőlük nyerhető adatok függvényében. A névgyakoriságot illetően az egész századra vonatkozóan elmondható, hogy a *Horvát*, *Nagy*, *Szabó*, *Kovács*, *Tót*, *Német*, valamint a *Balog* nevek mindvégig az első tíz között szerepeltek, s míg a sorrend időnként módosulhatott, a *Horvát* folyamatosan megtartotta vezető szerepét.

A családnevek nyelvi eredete alapján a szerző három csoportot különböztet meg: magyar, német és szláv eredetűeket, majd ezeket egy negyedikkel egészíti ki, a bizonytalan megítélésűekkel. A szláv nevek kategóriáját tovább bontva számon tart délszláv, illetőleg északi szláv családneveket. A magyar és nem magyar családnevek megoszlásában a magyar nevek (51%) csak kis mértékben múlják felül az idegen eredetűeket (49%).

A jelentéstani kategóriák megállapításában a szerző HAJDÚ MIHÁLY rendszerezését követi. Osztályozásában a helynévi, személynévi, foglalkozásnévi, tulajdonságnévi és népnévi családnevek a nevek 87,9%-át adják. A morfológiai elemzés a névelemek tekintetében is alátámasztja a jelentéstani kimutatás eredményét, ti. a származásra utaló, helynevekhez járuló *-i* melléknévképzőt tartalmazó családnevek nagy számát. Összesítésben a nevek 33,5%-a tóalak, 63,7%-a pedig szóképzéssel alakult (60). A szociolingvisztikai elemzést a szerző egyházi anyakönyvekben fellelhető adatok alapján végzi el. Ennek

köszönhetően képet kapunk a férfiak, a nők, valamint a gyermekek nevérol, mindezt a kor társadalmi közegébe helyezve (73).

A személynevek kutatásának módszertana kidolgozottsága ellenére gyakorta bizonytalanságot kelt a vizsgálatok során. Komplexebb elemzéseknél, mint az újvárosi nevek kapcsán is, felmerül a kérdés: mely forrás mennyire alkalmas célkitűzéseink megvalósítására. Tudniillik mindegyik eltérő jellegű, gyakorta hiányos; de az sem mindegy, hogy melyik névtípus kutatására milyen forrás használható nagyobb sikerrel. VARGA JÓZSEFNÉ végső következtetése, hogy többnyire külső körülmények, illetve tartalmi összetevők (pl. a vizsgálat helyszíne, célja) határozzák meg a forrás felhasználásának módját (115).

A második nagy fejezet a keresztneveket tárgyalja (116–86). A szerző öt időegységet különít el, s minden szakaszban öt egymást követő mintaévet vizsgál. A keresztnévhasználat markáns különbségei nem annyira az időszakok szerinti, mint inkább a felekezeti megoszlás szerinti viszonyításban mutatkoznak meg (142). Ezt a szerző a római katolikus, evangélikus, református és görögkeleti vallásközösség születési anyakönyvei alapján tárta fel. Kimutatása szerint mind a férfiak, mind a nők névhasználatában egyhangúság tapasztalható, így a század folyamán összesen 52-féle férfi- és 39-féle női keresztnév fordult elő. A keresztnévek forrására vonatkozóan azt tapasztaljuk, hogy a férfiaknál felekezetre való tekintet nélkül az újszövetségi nevek választása dominál, a nőknél viszont a protestáns vonalon az ószövetségek kerülnek túlsúlyba. A kettős keresztnévadás divatja hullámzó: különösen a második és a harmadik szakaszban növekedett az aránya, főképpen az evangélikus közösségben. Ennek okait a szerző nem a felekezeti, hanem a nemzetiségi hovatartozásban látja (172), ugyanis ez a fajta névadás a német lakosságra volt leginkább jellemző.

A fejezet utolsó részletében tárgyalt szerb ortodox közösség névállománya másfajta névadási szokásokat tükröz, mint a többi felekezeté. A katolikus és protestáns felekezetűeknél tapasztalt gyakori nevek itt kevésbé hangsúlyosak (a *János* kivételével). Ízelítőként idézzünk fel néhányat: *Ivan, Dimitrije, Anastasije, Adam, Konstantin, Teodor, Atanasije, Petar* stb., vagy a női nevek köréből: *Anasztázia, Rachilija, Pelagija, Irena*. A szerző megállapítása szerint a sajátos névadási szokás a század vége felé gyengülni látszik, de jelenléte minden bizonnyal a későbbiekben is kimutatható lesz.

A kötet jelentősége a nagy mennyiségű adat összegyűjtése (vö. a kötet végén található adattár) és pontos elemzése mellett az, hogy mind a családnevek (83–95), mind a keresztnévek tekintetében (173–9) más gyűjtésekkel való egybevetéssel is kiegészül. A legkövetkezősebben a rábaközi és a győri adatokkal hasonlítja össze őket a szerző, de a családnevek jelentéstani kategóriáinak részletes kimutatását például B. GERGELY PIROSKA kalotaszegi kutatásaival is párhuzamba állítja. A győri és rábaközi adatok fényében pontosan érzékelhetővé válnak Újváros személynévi állományának sajátos összetevői.

A kötet a történeti és művelődéstörténeti vonatkozásokra is kitér. Miközben a szerző család- és keresztnévek helyi történetének tendenciaszerű változásait figyeli, élénk tárja a 18. század ide vonatkozó legfontosabb kortörténeti és vallástörténeti eseményeit is.

A szerző korábbi munkájáról jegyzi meg FERCSIK ERZSÉBET: „módszertani szempontból a kistérségi monográfiák hagyományait folytatja” (Névtani Értesítő 2007. 29: 284). A megállapítás erre a kötetre is illik, egyszersmind rávilágít annak felhasználási körére is: nem kizárólag a névtudomány iránt érdeklődők forgathatják haszonnal ugyanis. Ezt szolgálja

a fejezetek felosztása, a gyakori részösszefoglalások beiktatása, a főbb fogalmak pontos megvilágítása, az olvasó dolgát nagyban megkönnyítő, de sok munkával járó, igényesen összeállított tárgy- és névmutató, a 80 táblázat, 25 ábra, 17 kép, amelyek a kötetnek sajátos varázst kölcsönöznek. Egészében véve, VARGA JÓZSEFNÉ könyvével nemcsak Győr, hanem a magyar névtan is gazdagabb lett.

TRUNKI PÉTER

**A NYELVFÖLDRAJZTÓL A NÉVFÖLDRAJZIG II.
CSALÁDNÉV – HELYNÉV – KISEBBSÉGEK
A 2011. NOVEMBER 5-I GYŐRI TANÁCSKOZÁS ELŐADÁSAI
Szerkesztette: VÖRÖS FERENC
Savaria University Press, Szombathely, 2011. 153 lap**

A szerkesztői előszóban ugyan az olvasható, hogy „a győri konferencián elhangzott előadások zöme” a helynevekről szól, illetőleg hogy az előadók „egyes magyarországi és határainkon túl élő kisebbségek családnévállományát állították középpontba” (11), de voltaképpen és természetesen csak olyan helynevekről van szó, amelyek családnévvel függenek össze. Emellett a két nagy magyar (mai és 18. századi) és a német családnévát-laszba való bepillantás (példák, statisztikák, térképvázlatok) volt a konferencia másik és igencsak jelentős eseménye.

A számunkra későn – de nem megkésve – rendelkezésre bocsátott hivatalos mai és 18. századi állami összeírások kiválóan alkalmasak a névföldrajzi vizsgálatokra, sőt – de ezt már én teszem hozzá – az egyazon időben felvett névadatok alapján a névtani dialektológiai, más műszóval az onomatodialektológiai, ismét más, de az előzőnél magyarosabb, ám kevésbé korrekt műszóval a névdialektológiai vizsgálatokra is (tartalmát l. ÖRDÖG FERENC: Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Bp., 1991: 488; félreértve l. HAJDÚ MIHÁLY: Előszó. In: VÖRÖS FERENC szerk., a Nyelvföldrajztól a névföldrajzig. MNyTK. 234. sz. Bp.–Szombathely, 2010: 10). Talán mondanom sem kell, magam is azok közé tartoztam, akik szinte irigykedve vették kézbe a Zágrábban 1976-ban megjelent „Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske” (LPH.) hatalmas családnévszótárt, amely a népszámlálás anyagára épül; már csak azért is, mert úgy gondoltuk, legközelebbi népszámlálásunkkor mi is elvárhatjuk az államigazgatástól a horvátokéhoz hasonló támogatást. Tévedtünk. Nekünk a rendszerváltoztatás után több mint két évtizedig kellett várnunk a hivatal segítségére. A késedelemből azonban jelentős előny is származott: a teljes magyarországi családnévállományt nagy-nagy utánjárással, több akadályt leküzdve sikerült VÖRÖS FERENCnek megszereznie a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától. Erről több cikkében is szólt, s az adatkezelés és -feldolgozás biztosításának a küzdelmeiről előadásának bevezetésében részletesebben is ír (13–4). Az itt közölt térképlapok és statisztikák természetesen reprezentatív jellegűek, amelyekből többek között az is kiviláglik, hogy a modern technika, az informatika segítségével mi mindenre használható ez a hatalmas anyag.